



Latvijas Republikas tiesībsargs

Tiesības uz taisnīgu tiesu patvēruma lietu izskatīšanā

Pētījuma autore: Tiesībsarga biroja
Pilsonisko un politisko tiesību nodaļas
vecākā juriste Baiba Kiršteina

Rīga, 2021

SATURS

1. Patvēruma lietu izskatīšana un tiesības uz taisnīgu tiesu	3
2. Personas tiesību nodrošināšana patvēruma lietu izskatīšanas gaitā.....	5
2.1. Tiesības uz tiesas nolēmuma pārsūdzēšanu	5
2.2. Tiesības uz lietas izskatīšanu mutvārdu procesā.....	7
2.3. <i>Non-refoulement</i> principa ievērošana	9
Kopsavilkums	11

1. Patvēruma lietu izskatīšana un tiesības uz taisnīgu tiesu

Latvijā starptautiskās aizsardzības piešķiršana ir regulēta Patvēruma likumā. Šī likuma 48.pants noteic, ka lēmumus, ko patvēruma lietā ir pieņēmusi Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes pilnvarotās amatpersonas ir iespējams pārsūdzēt Administratīvajā rajona tiesā. Šādi lēmumi attiecīgi ir: par personas pārsūtīšanu uz atbildīgo dalībvalsti, kas izskatīs patvēruma iesniegumu saskaņā ar regulu Nr. 604/2013 (Dublinas regulu); patvēruma iesnieguma atstāšanu bez izskatīšanas; bēgļa vai alternatīvā statusa piešķiršanu vai atteikumu to piešķirt; iesnieguma izskatīšanas pārtraukšanu vai par atteikumu atsākt iesnieguma izskatīšanu. Saskaņā ar Patvēruma likuma 49.panta sesto daļu Administratīvā rajona tiesa patvēruma lietu izskata rakstveida procesā. Lietu, kas ierosināta, pamatojoties uz pieteikumu par lēmumu atteikt bēgļa vai alternatīvā statusa piešķiršanu, ja šis lēmums pieņemts saīsinātā kārtībā, vai par lēmumu par bēgļa vai alternatīvā statusa piešķiršanu vai atteikumu to piešķirt, Administratīvā rajona tiesa var izskatīt rakstveida procesā, ja tā atzīst, ka lietā esošie pierādījumi ir pietiekami, lai šo lietu izspriestu. Savukārt šī panta sestajā daļā noteikts, ka Administratīvās rajona tiesas nolēmums ir galīgs un nav pārsūdzams.

Eiropas Cilvēktiesību tiesas praksē ir atzīts, ka Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija (turpmāk – Konvencija) negarantē personas tiesības uz patvērumu vai uzturēšanās atļaujas saņemšanu, līdz ar to arī Eiropas Cilvēktiesību tiesa nav tiesīga vērtēt, vai valsts ir pareizi piemērojusi Apvienoto Nāciju Organizācijas 1951.gada 28.jūlija Konvencijas par bēgļa statusu (turpmāk - Ženēvas konvencija) nosacījumus. Patvēruma lietas tādējādi tiešā veidā neietilpst Konvencijas 6.panta, kas garantē tiesības uz taisnīgu tiesu, tvērumā. Vienlaikus no Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 13.panta izriet nepieciešamība pēc efektīva tiesību aizsardzības līdzekļa, lai persona aizsargātu savas no Konvencijas izrietošās tiesības.¹ Konvencijas izpratnē efektīvs tiesību aizsardzības

¹ Sk. Guide on Article 13 of the European Convention on Human Rights - Right to an effective remedy ,34.lpp. Council of Europe/European Court of Human Rights. Pieejams: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_13_ENG.pdf , kā arī Handbook on European law relating to asylum, borders and immigration, 147.lpp. European Union Agency for Fundamental Rights and Council of Europe, 2020. Pieejams: <https://fra.europa.eu/en/publication/2020/handbook-european-law-relating-asylum-borders-and-immigration-edition-2020>

līdzeklis ir tāds, kas ir pieejams gan tiesiski, gan praksē², bet institūcijai, kas to nodrošina, jābūt neatkarīgai un kompetentai lietu izskatīt pēc būtības³.

Savukārt Eiropas Savienības Pamattiesību hartas 47.pants noteic, ka ikvienai personai, kuras tiesības un brīvības, kas garantētas Eiropas Savienības tiesībās, tikušas pārkāptas, ir tiesības uz efektīvu tiesību aizsardzību, ievērojot nosacījumus, kuri paredzēti šajā pantā. Proti, saskaņā ar hartu ikvienai personai ir tiesības uz taisnīgu, atklātu un laikus veiktu lietas izskatīšanu neatkarīgā un objektīvā, tiesību aktos noteiktā tiesā, kā arī ikvienai personai ir iespējas saņemt konsultāciju, aizstāvību un pārstāvību.

Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk – Satversme) 92.pants garantē personu tiesības uz taisnīgu tiesu, nosakot, ka ikviens var aizstāvēt savas tiesības un likumiskās intereses taisnīgā tiesā. Satversmes 92.pants turklāt uzliek par pienākumu valstij nodrošināt tiesības uz taisnīgu tiesu ne tikai civillietās un krimināllietās, bet visās lietās, kurās strīds skar personai piemītošās, no ārējām tiesību normām izrietošas individuālās tiesības un likumiskās intereses, tādējādi Satversmē tiesības uz taisnīgu tiesu formulētas plašāk nekā Konvencijā.⁴

Attiecīgi nav šaubu, ka patvēruma lietās, tāpat kā jebkurā citā administratīvajā lietā, ir jānodrošina personas tiesību uz taisnīgu tiesu ievērošana. Turpmāk tiks analizēts jautājums par tiesību uz taisnīgu tiesu nodrošināšanu gadījumos, kad tiesa izskata pieteikumu par labvēlīga administratīvā akta izdošanu, ar kuru personai tiktu piešķirts bēgļa vai alternatīvais statuss, tomēr zināmā mērā šīs atziņas var tikt attiecinātas arī uz tiem gadījumiem, kad tiesa izskata citus ar patvēruma lietu saistītos pieteikumus, piemēram, par personas pārsūtīšanu uz atbildīgo dalībvalsti, iesnieguma atstāšanu bez izskatīšanas u.tml.

² Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2011.gada 21.janvāra spriedums lietā M.S.S. v. Belgium and Greece [GC], (pieteikums Nr.30696/09), pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/eng/?i=001-103050>

³ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1996.gada 15.novembra spriedums lietā Chahal v. the United Kingdom, (pieteikums Nr.22414/93), pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/eng/?i=001-58004>

⁴ J.Briede, I. Višķere, G.Litvins, A.Bitāns, E.Danovskis. Latvijas Republikas Satversmes 92.panta komentārs. Grām: Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs prof. R.Baloža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis. 129.lpp., kā arī, piemēram, Satversmes tiesas 2007.gada 11.aprīļa sprieduma lietā Nr.2006-28-01 12.punkts.

2. Personas tiesību nodrošināšana patvēruma lietu izskatīšanas gaitā

2.1. Tiesības uz tiesas nolēmuma pārsūdzēšanu

Tiesību uz taisnīgu tiesu būtiska sastāvdaļa ir tiesības uz tiesas nolēmuma kontroli, proti, tiesības pārsūdzēt nolēmumu augstākā tiesu instancē, tāpēc valstij ir jānodrošina tāda tiesību sistēma un lietu pārsūdzēšanas kārtība, lai personas varētu efektīvi aizsargāt savas tiesības un likumiskās intereses.⁵ Vienlaikus Satversmes tiesa ir atzinusi, ka tiesības uz taisnīgu tiesu neparedz ikvienas lietas pārsūdzību un izskatīšanu augstākā instancē. Likumdevējs, ievērojot savas rīcības brīvības robežas, kas izriet no Latvijas tiesību sistēmas un valstij saistošiem starptautiskajiem cilvēktiesību standartiem var noteikt to lietu kategorijas, kurās tiesas nolēmumi nav pārsūdzami.⁶ Likumdevējs kā vienu no šādas kategorijas lietām ir noteicis arī patvēruma lietas, kas tiek izskatītas tikai vienā tiesu instancē.

Patvēruma lietās, lemjot par bēgļa vai alternatīvā statusa piešķiršanu, izskatāmais jautājums ir, vai konkrētie faktiskie apstākļi, ko persona norāda kā patvēruma lūgšanas pamatu, ir tādi, lai personai piešķirtu starptautisko aizsardzību. Vienlaikus var būt arī situācijas, kad persona vēlas panākt labvēlīgāka administratīvā akta izdošanu, piemēram, kad alternatīvo statusu saņēmusi persona vēlas, lai tai tiktu piešķirts bēgļa statuss. Lai gan patvēruma lietās liels uzsvars ir uz individuālu faktisko apstākļu analīzi, tomēr arī šajās lietās pastāv sakarības un vienojošie elementi, piemēram, informācija par izcelsmes valstīm, apstākļiem noteiktām iedzīvotāju grupām u.c. Tā kā viens no augstākas instances tiesas uzdevumiem ir raudzīties, lai tiktu nodrošināta vienveidīgas tiesu prakses ievērošana, šajā aspektā arī patvēruma lietās varētu būt nepieciešams augstākas instances tiesas skatījums vienveidīgas tiesu prakses nodrošināšanā.

Piemēram, personai, kas ir pametusi valsti, baidoties no vajāšanas sakarā ar izvairīšanos no militārā dienesta, Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde ir piešķirusi alternatīvo statusu, bet persona vēlas iegūt bēgļa statusu. Šādos gadījumos, noteiktu valstu

⁵ Sk. Satversmes tiesas 2003.gada 27.jūnija sprieduma lietā Nr.2003-04-01 2.punktu un Satversmes tiesas 2014.gada 9.janvāra sprieduma lietā Nr.2013-08-01 13.punktu.

⁶ Sk. Satversmes tiesas 2013.gada 21.oktobra sprieduma lietā Nr. 2013-02-01 10.punktu, 2015.gada 12.marta sprieduma lietā Nr.2014-23-01 10.punktu, 2018.gada 15.marta sprieduma lietā Nr.2017-16-01 11.1.punktu, 2018.gada 14.jūnija sprieduma lietā Nr.2017-23-01 12.punktu.

(piemēram, Sīrijas vai Eritrejas) specifiskajā kontekstā tiesām, vērtējot, vai izvairīšanās no militārā dienesta ir uzskatāma par politisko pārliecību, un tādējādi persona var tikt pakļauta vajāšanai, vai arī ir jāņem vērā tikai apstākli, ka sekas par minēto darbību veikšanu var būt par iemeslu alternatīvā statusa piešķiršanai, būtu vērtīgi, lai lietas izskatītu arī augstākā instancē, kas nepieciešamības gadījumā varētu rūpēties par vienveidīgas tiesu prakses nodrošināšanu.

Turklāt persona, vēršoties tiesā, var vēlēties saņemt ne tikai tiesas analīzi par lietas faktiskajiem apstākļiem, kas tiešā veidā saistīti ar to, vai ir pamats personai piešķirt patvērumu, bet arī par citiem ar lietu saistītiem jautājumiem, piemēram, vai iestāde attiecībā pret personu ir pieļāvusi procesuālu pārkāpumu, pārkāpjot kādu no administratīvā procesa principiem. Situācijā, ja pirmās instances tiesa kādu iemeslu dēļ šo apstākli spriedumā nav analizējusi, gan no personas tiesību ievērošanas viedokļa, gan arī tiesas procesa efektivitātes nodrošināšanas viedokļa raugoties, iespēja par to izteikt iebildumus augstākas instances tiesai būtu visoptimālākais risinājums.

Praksē gan jāņem vērā, ka, sekundārās migrācijas dēļ Latvijā daļa jautājumu līdz lietas izskatīšanai pēc būtības tiesā nonāk ļoti reti vai nenonāk vispār. Proti, nereti pēc tam, kad persona ir saņēmusi labvēlīgu lēmumu par alternatīvā statusa piešķiršanu, tā atstāj Latviju un pieteikumu tiesā par bēgļa statusa piešķiršanu neiesniedz. Savukārt gadījumos, kad persona šādu pieteikumu ir iesniegusi, bet pēc tam devusies prom no Latvijas, tiesa var personas pieteikumu atstāt bez izskatīšanas.⁷ Attiecīgi līdz šim nebija pamata runāt par to, ka šādās un līdzīgu lietu kategorijās, kur nav strīda par faktiskajiem apstākļiem, bet gan par personu grupas atbilstību vienam vai otram statusam, atšķirīga tiesu prakse būtu izplatīta.⁸ Vienlaikus tas neizslēdz šādu situāciju rašanos nākotnē.

⁷ Saskaņā ar Patvēruma likuma 49.panta trešo daļu, ja patvēruma meklētājs nav informējis par savu atrašanās vietu ne Pārvaldi, ne Administratīvo rajona tiesu vai ir ziņājis, ka patvēruma meklētājs neuzturas Latvijas Republikā, tiesa var atstāt patvēruma meklētāja pieteikumu bez izskatīšanas.

⁸ Piemēram, saskaņā ar publiski pieejamo informāciju laika posmā no 2016.gada līdz 2019.gadam Latvijā starptautisko aizsardzību lūgušas 35 personas no Eritrejas, visām piešķirts alternatīvais statuss, savukārt tiesā pēc būtības nav izskatīta neviena lieta ar pieteicēju, kam izcelsmes valsts būtu Eritreja (sk. <https://www.easo.europa.eu/asylum-trends-easo-asylum-report-2020>),

2.2. Tiesības uz lietas izskatīšanu mutvārdu procesā

Ņemot vērā apstākli, ka patvēruma lietas izskata tikai vienā tiesu instancē, vēl jo svarīgāka kļūst citu tiesību uz taisnīgu tiesu elementu nodrošināšana. Ir aspekti, kas patvēruma lietās ir pat labvēlīgāki nekā citu kategoriju lietās, piemēram, par pieteikuma iesniegšanu nav jāmaksā valsts nodeva, kā arī ir viegli pieejama valsts nodrošināta juridiskā palīdzība, tomēr ir arī aspekti, kas var radīt potenciālu tiesību uz taisnīgu tiesu aizskārumu. Tāds ir, piemēram, apstāklis, ka tiesai nav saistošs personas lūgums par lietas izskatīšanu mutvārdu procesā, kā tas ir lielākajā daļā citu administratīvo lietu, kad tās tiek izskatītas pirmās instances tiesā.⁹

Tiesības uz taisnīgu tiesu vispārīgi ietver arī lietas izskatīšanu mutvārdu procesā. Mutvārdu process ir saistīts gan ar prasību par lietas atklātu izskatīšanu, gan arī personas tiesībām būt klāt tiesas sēdē un izteikties par lietas apstākļiem.¹⁰

Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūrā ir atzīts, ka no Konvencijas 6.panta pirmās daļas izrietošās tiesības uz atklātu lietas izskatīšanu ietver tiesības uz mutvārdu procesu vismaz vienā tiesas instancē, kas lietu izskata pēc būtības¹¹. Kā jau norādīts iepriekš, Konvencija negarantē tiesības uz patvērumu, tomēr Eiropas Cilvēktiesību tiesas atziņas ir izmantojamas, vērtējot Latvijā izveidoto sistēmu, pat ja tiesa tās nav izteikusi konkrēti par patvēruma lietām. Vienlaikus Eiropas Cilvēktiesību tiesas praksē arī uzsvērts, ka tiesības uz lietas izskatīšanu mutvārdu procesā nav absolūtas. Piemēram, gadījumos, kad lietā izskatāms tīri juridisks jautājums un nav strīda par lietas faktiskajiem apstākļiem, arī pirmās un vienīgās instances tiesa, kas lietu skata pēc būtības, var nenoteikt mutvārdu procesu.¹² Tomēr lietas izskatīšana mutvārdu procesā jānodrošina, ja tiek risināti sarežģīti juridiski jautājumi, nepieciešams noskaidrot vai pārbaudīt faktus, kā arī, piemēram, tajos gadījumos, kad tiesai nepieciešams personisks kontakts ar lietas dalībnieku, to iztaujājot

⁹ Administratīvā procesa likuma 112.1.panta pirmajā daļā noteikts, ka administratīvās lietas izskatīšana notiek rakstveida procesā bez tiesas sēdes, ja likumā nav noteikts citādi, bet ceturtajā daļā –, ka tiesa lietu mutvārdu procesā tiesas sēdē izskata, ja pirmās instances tiesai to lūdzis pieteicējs, trešā persona vai šā likuma 29.pantā minētais tiesību subjekts, kā arī atbildētājs – privātpersona lietās par publisko tiesību līgumiem. Savukārt apelācijas instances tiesa atbilstoši Administratīvā procesa likuma 304.panta pirmajai daļai lietu izskata rakstveida procesā, bet, izvērtējot procesa dalībnieka motivētu lūgumu, tiesa var noteikt lietas izskatīšanu arī mutvārdu procesā.

¹⁰ J.Briede, I.Višķere, G.Litvins, A.Ītāns, E.Danovskis. Latvijas Republikas Satversmes 92.panta komentārs. Grām: Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs prof. R.Baloža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis. 127.lpp.

¹¹ Sk, Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2002.gada 5.septembra lēmuma lietā Speil pret Austriju (pieteikums Nr.42057/98) 2.paragrāfu, pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-22658>

¹² Turpat.

klātienē (lai izvērtētu informāciju par personas raksturu, uzvedību, pārdzīvotajām ciešanām utml.).¹³

Nostāju, ka tiesības uz mutvārdu procesu nav absolūtas un neparedz lietas izskatīšanu mutvārdu procesā jebkurā lietu kategorijā, ir paudusi arī Satversmes tiesa.¹⁴ Patvēruma lietās normatīvais regulējums ir lielā mērā transponēts no Eiropas Savienības direktīvām, tādējādi nav šaubu, ka ir jānodrošina arī Eiropas Savienības Pamattiesību hartā noteiktās garantijas. Tomēr saskaņā ar Eiropas Savienības Tiesas praksi šo garantiju saturs ir līdzvērtīgas Konvencijā noteiktajām. Attiecīgi, skatot jautājumu par mutvārdu procesa nodrošināšanu tiesā patvēruma lietās, Eiropas Savienības Tiesa ir atzinusi, ka tas nav obligāts, ja būtībā tiesības tikt uzklautam tiek nodrošinātas un lieta tiek izskatīta pēc būtības. Vienlaikus Eiropas Savienības Tiesa arī ir norādījusi, ka gadījumā, ja tiesai apstākļu noskaidrošanai ir nepieciešams noteikt mutvārdu procesu, attiecīgās tiesību normas (konkrētajā gadījumā Direktīva Nr.2013/32) to neierobežo.¹⁵

Tādējādi Patvēruma likumā noteiktais regulējums, kas paredz, ka tiesa lietu par bēgļa vai alternatīvā statusa piešķiršanu var izskatīt rakstveida procesā, ja atzīst, ka lietā esošie pierādījumi ir pietiekami, pats par sevi automātiski nav pretrunā Satversmē un citos Latvijai saistošajos tiesību aktos ietvertajām tiesībām uz taisnīgu tiesu. Turklāt jāņem vērā, ka personai arī šajā lietu kategorijā ir tiesības lūgt lietas izskatīšanu mutvārdu procesā, tikai atšķirībā no vispārīgā regulējuma, pirmās instances tiesai nav pienākuma šo lūgumu apmierināt.

Vienlaikus uz procesu patvēruma lietās ir jāraugās kopsakarā, ņemot vērā faktisko situāciju. Pirmkārt, lielākajā daļā lietu tomēr tiek veikta faktisko apstākļu pārbaude un situācijas noskaidrošana, uzklautot attiecīgo patvēruma meklētāju un viņa stāstījumu par patvēruma pieprasīšanas iemesliem. Nereti tiesai ir jāizvēlas – piešķirt ticamību personas stāstītajam vai nē, ja citu pierādījumu nav. Šie ir apstākļi, kuru pārbaudei būtu

¹³ Sk. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1995.gada 26.aprīļa sprieduma lietā Fischer v Austria (pieteikums Nr.16922/90) 44.paragrāfu, pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57916>, 2017.gada 23.februāra sprieduma lietā De Tommaso v Italy (pieteikums Nr.43395/09) 167.paragrāfu, pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-171804>, kā arī 2002.gada 11.jūlija sprieduma lietā Goc v Turkey (pieteikums Nr.36590/97) 51.paragrāfu, pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60597>.

¹⁴ Latvijas Republikas Satversmes 92. pants: Tiesības uz taisnīgu tiesu. Satversmes tiesas judikatūra. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2020. 68.-69.lpp.

¹⁵ Eiropas Savienības Tiesas 2017.gada 26.jūlija spriedums lietā C-348/16, pieejams: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=193210&pageIndex=0&doclang=EN&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=1639424>

nepieciešams pēc iespējas personiskāks kontakts ar pieteicēju (tieša saruna, ķermeņa valodas analīze u.tml.). Tāpat jāņem vērā, ka, lai gan patvēruma lietās pārsūdzības procesā tiek nodrošināta juridiskā palīdzība, personas sarunās ar juridiskās palīdzības sniedzēju nozīmīgas nianšes var atspoguļoties citādāk tulkojuma dēļ. Citādāk šīs nianšes var atspoguļoties arī tad, kad tās interpretē un rakstveidā noformē juridiskās palīdzības sniedzējs. Pat izslēdzot gadījumus, kad juridiskā palīdzība vai tulkošanas pakalpojumi ir nekvalitatīvi, saglabājas gana lielas iespējas, ka minētais vēstījums tiesu var nesasniegt tieši tādā veidā kā iecerēts. Tāpat, neizprotot konkrētās valsts tiesību sistēmu, personām var būt neskaidrības par to, kas ir lietas izskatīšanā nozīmīga informācija. Protams, ka zināmam priekšstatam par to personai būtu jābūt, un gan iestādes, gan tiesas un juridiskās palīdzības sniedzēja pienākums ir savas kompetences ietvaros izskaidrot patvēruma lietas principus, procesuālo kārtību un citus aspektus, kas ir nozīmīgi lietas izskatīšanai. Tomēr visbiežāk tieši mutvārdu process būs tas veids, kurā tiesa varēs iegūt informāciju visefektīvāk, un kas attiecīgi būs veids kādā vispilnīgāk nodrošināt personas tiesību tikt uzklausītam ievērošanu.

2.3. *Non-refoulement* principa ievērošana

Viens no apstākļiem, lai uzskatītu, ka tiesību aizsardzības mehānisms patvēruma lietās ir efektīvs, ir neizraidīšanas jeb *non-refoulement* principa nodrošināšana. Proti, valsts nedrīkst atgriezt personu uz valsti, kur tā tiktu pakļauta spīdzināšanai, necilvēcīgam sodam vai izturēšanās veidam, vai tai tiktu nodarīts cits smags un neatgriezenisks kaitējums. Latvijā šis princips patvēruma lietās tiek nodrošināt saskaņā ar Patvēruma likuma 3.panta pirmo daļu, kas paredz, ka patvēruma meklētāju nedrīkst izraidīt uz valsti vai izdot valstij, kurā pastāv šā likuma 37.panta pirmajā daļā vai 40.panta pirmajā daļā minētie draudi (attiecīgi – vajāšana vai smags kaitējums). Lai gan patvēruma lietas tiek izskatītas tikai vienā tiesu instancē, ja lēmums ir bijis nelabvēlīgs un personai nav cita pamata, lai uzturētos Latvijā, tai ir pieejams vēl viens tiesību aizsardzības mehānisms.

Ja attiecībā uz personu tiek pieņemts izbraukšanas rīkojums vai lēmums par piespiedu izraidīšanu, persona, pirms tam ievērojot lietas ārpusstiesas izskatīšanas kārtību, var vērsties tiesā, un šajā gadījumā lietu izskatīs gan Administratīvā rajona tiesa, gan Augstākās tiesas Senāts. Izbraukšanas rīkojums vai lēmums par piespiedu izraidīšanu tiek

pieņemts tikai tad, kad ir izskatīta patvēruma lieta (stājies spēkā Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes lēmums vai tiesas spriedums).

Izskatot jautājumu par personas izraidīšanu vai izbraukšanas rīkojuma atcelšanu, var vērtēt arī apstākļus, kas analizēti patvēruma lietā. Lai gan saskaņā ar Administratīvā procesa likuma 153.panta trešo daļu fakts, kurš nodibināts ar spēkā stājušos spriedumu tā motīvu daļā, nav no jauna jāpierāda, izskatot administratīvo lietu, kurā piedalās tie paši procesa dalībnieki, tomēr Augstākā tiesa 2018.gada 22.februāra spriedumā lietā Nr.SKA-288/2018¹⁶ vērsa uzmanību, ka atbilstoši Eiropas Cilvēktiesību tiesas atziņām gadījumā, ja persona vēl nav izraidīta no valsts, tiesai, novērtējot draudu risku reālo pastāvēšanu, katrā ziņā ir jāņem vērā aktuālā situācija. Augstākā tiesa šajā spriedumā norādīja, ka, ja lietā pastāv būtiskas norādes uz to, ka izraidīšanas rezultātā tiktu pārkāptas personas cilvēktiesības, tiesai būtu jāpārlicinās par šo apstākļu pamatotu esību, kas savukārt nozīmē to, ka izņēmuma gadījumā tiesas vērtējums var iekļaut arī tādu apstākļu vērtēšanu, kas iepriekš ir nodibināti ar spēkā stājušos tiesas spriedumu, ar kuru noraidīts pieteikums par bēgļa vai alternatīvā statusa piešķiršanu.

Sekas bēgļa vai alternatīvā statusa piešķiršanai tomēr neaprobežojas tikai ar apstākli, ka persona netiek izraidīta un iegūst tiesisku pamatu uzturēties valstī, bet sevī ietver arī citas priekšrocības, piemēram, tiesības uz ģimenes atkalapvienošanos un zināmu finansiālu atbalstu. Tādējādi nav šaubu, ka spriedums, ar kuru atcelts, piemēram, lēmums par piespiedu izraidīšanu, nav līdzvērtīgs spriedumam par starptautiskās aizsardzības piešķiršanu. Tomēr situācijā, kad normatīvais regulējums neparedz patvēruma lietu izskatīt vairākās tiesu instancēs, tas ir papildus garants *non-refoulement* principa ievērošanai.

¹⁶ Augstākās tiesas 2018.gada 22.februāra spriedums lietā Nr.SKA-288/2018, pieejams: www.manas.tiesas.lv

Kopsavilkums

Saskaņā ar Konvenciju Eiropas Cilvēktiesību tiesā patvēruma lietas tiek skatītas kontekstā ar Konvencijas 13.pantu, tādējādi lietas izskatīšana vienā tiesas instancē, ja šī tiesa nodrošina, ka personas iebildumi tiek izskatīti neatkarīgā un rūpīgā procesā, kuram ir apturošs efekts, vispārīgi atbilst Konvencijas prasībām.¹⁷ Savukārt atbilstoši Satversmei un Eiropas Savienības Pamattiesību hartai šīs lietas ir skatāmas tiesību uz taisnīgu tiesu kontekstā. Vienlaikus ne no Satversmes, ne Eiropas Savienības Pamattiesību hartas, kā arī Eiropas Savienības normām, kas pārņemtas Patvēruma likumā, neizriet obligāta prasība pēc lietas izskatīšanas vairākās tiesu instancēs. Eiropas Savienības dalībvalstīm ir pienākums nodrošināt, ka patvēruma meklētājiem ir tiesības uz efektīvu tiesisko aizsardzību tiesā, kas nozīmē, ka ir jānodrošina pieņemtā lēmuma faktiskā un juridiskā lēmuma pilnīga pārbaude, kā arī jānodrošina, ka persona var palikt valsts teritorijā līdz brīdim, kad lietā ir stājies spēkā galīgais noregulējums.¹⁸ Eiropas Savienības Tiesa, sniedzot prejudiciālo nolēmumu, ir norādījusi, ka efektīvas tiesību aizsardzības princips patvēruma lietās paredz, ka personai ir jānodrošina individuāla piekļuve tiesai, tomēr tas nenosaka, cik instancēs lieta ir jāizskata.¹⁹ Tāpat Eiropas Savienības tiesību normas *expressis verbis* neparedz obligātu lietas izskatīšanu tiesā tieši mutvārdu procesā.

Vienlaikus jāņem vērā, ka runa ir par minimālajiem standartiem un neviena no šīm normām neliedz patvēruma lietu izskatīšanu vairākās tiesu instancēs, kas citās valstīs arī tiek darīts. No Eiropas Migrācijas tīkla aptaujas, kas veikta 2018.gadā, redzams, ka no 23 valstīm vairākums paredz iespēju lietas par bēgļa vai alternatīvā statusa piešķiršanu izskatīt vairākās tiesu instancēs.²⁰

¹⁷ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā A.M. v the Netherlands (pieteikums Nr.290994/09) 66.-70.paragrāfs, pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/eng/?i=001-164460>

¹⁸ Sk.Eiropas Parlamenta un Padomes direktīvu 2013/32/ES par kopējām procedūrām starptautiskās aizsardzības statusa piešķiršanai un atņemšanai 46.pantu, pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?uri=CELEX%3A32013L0032>.

¹⁹ Sk. Eiropas Savienības Tiesas spriedumu lietā Nr.C-69/10, pieejams: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=108325&pageIndex=0&doclang=EN&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=1691652> konkrētajā lietā ir sniegts prejudiciālais nolēmums par direktīvu Nr.2005/85, ko attiecīgi nomainīja direktīva 2013/32/ES, jo tā kā abās direktīvās normas ir identiskas, šajā lietā izteiktās atziņas ir piemērojamas arī turpmāk.

²⁰ EMN Ad hoc query on Judicial Review of appeals against international protection decisions, pieejams: https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/2018.1297_-_judicial_review_of_appeals_against_international_protection_decisions.pdf

Visi procesa elementi patvēruma lietās būtu jāvērtē kopsakarā, ņemot vērā šo lietu īpašo raksturu. Patvēruma lietās tiesai visbiežāk būs jānoskaidro vai jāpārbauda fakti, kā arī nereti šajās lietās tiesai būs nepieciešams personisks kontakts ar pieteicēju, to iztaujājot klātienē (lai izvērtētu informāciju par personas raksturu, uzvedību, pārdzīvotajām ciešanām u.tml.). Tādējādi patvēruma lietās visbiežāk pastāvēs tie apstākļi, kas saskaņā ar Eiropas Cilvēktiesību tiesas praksi nozīmē, ka ir jānodrošina lietas izskatīšana mutvārdu procesā. Vienlaikus, ja, pastāvot šiem apstākļiem, kādu iemeslu dēļ lieta tomēr netiek izskatīta mutvārdu procesā, personai šai procesā vairs nav iespēju izteikt sūdzību par to, ka lietas izskatīšana rakstveida procesā ir pārkāpusi tās procesuālās garantijas un, iespējams, pat novedusi pie lietas nepareizas izskatīšanas. Tāpat, izskatot patvēruma lietas, tiesai var nākties ne tikai vērtēt, vai personai ir piešķirams patvērums, bet arī izvērtēt, vai patvēruma iesnieguma izskatīšanas gaitā pret viņu nav pieļauti kādi procesuālie pārkāpumi. Ja šis vai kāds cits nozīmīgs apstāklis nav vērtēts, ierasti persona iebildumus par to varētu izteikt augstākas instances tiesai, tomēr, kā jau norādīts, patvēruma lietās tiesas sprieduma pārsūdzēšana nav paredzēta.

Daļēji personai radītās negatīvās sekas (piemēram, izraidīšanu pēc tam, kad atteikts piešķirt patvērumu) var novērst citos tiesas procesos, tomēr tas ne vienmēr būs līdzvērtīgs mehānisms, jo var nodrošināt *non-refoulement* principa ievērošanu, bet automātiski nenodrošina, piemēram, bēgļa vai alternatīvā statusa piešķiršanu, ja tāds, iespējams, būtu pienācies. Tāpat, no procesuālās ekonomijas principa raugoties, būtu vēlams kontroli veikt viena procesa ietvaros. Piemēram, ja pieteicējs iesniedz pieteikumu par labvēlīga administratīvā akta izdošanu par bēgļa vai alternatīvā statusa piešķiršanu, vienlaikus lūdzot arī procesuāla pārkāpuma konstatēšanu, bet secina, ka tiesa nav izlēmusi kādu no prasījumiem, viņam ir ierobežotas tiesību aizsardzības iespējas. Noteiktos gadījumos risinājums var būt lūgums tiesai par papildsprieduma taisīšanu saskaņā ar Administratīvā procesa likuma 261. pantu. Bet ne vienmēr papildsprieduma taisīšana būs iespējama, turklāt tas nebūs risinājums gadījumos, kad persona uzskatīs, ka pret viņu ir pieļauts kāds procesuālais pārkāpums tieši tiesas procesā.

Tādējādi, ņemot vērā, ka minētās kategorijas lietas tiek izskatītas tikai pirmās instances tiesā, kuras lēmums nav pārsūdzams, sevišķi liela rūpība pievēršama procesuālo garantiju nodrošināšanai. Šobrīd spēkā esošais normatīvais regulējums rada potenciālus

riskus, tādēļ būtu apsverams jautājums par to, vai regulējums ir jāpilnveido, patvēruma lietas izskatot vairākās tiesu instancēs. Piemēram, nodrošinot lietas izskatīšanu vismaz divās tiesu instancēs, kur pirmās instances tiesā lieta tiktu skatīta pēc būtības, bet augstākas instances tiesā persona būtu tiesīga vērsties par materiālo vai procesuālo tiesību normu pārkāpumiem. Iespēja pārsūdzēt pirmās instances tiesas spriedumu, kā tas ir arī vairumā citu Eiropas Savienības dalībvalstu, nodrošinātu gan vienveidīgu tiesu praksi gadījumos, kur tas, ņemot vērā specifisku izcelsmes valstu apstākļus, ir iespējams, gan arī veicinātu personas tiesību ievērošanu.